

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Предраг Пипер, *Заменички прилози (граматички статус и семантички типови)*, Радови Института за стране језике и књижевности, Језичке студије, Свеска 5, Нови Сад, 1983.

Студија Предрага Пипера *Заменички прилози* (у чијој је основи, како сам аутор наводи, први дио докторске дисертације »Заменички прилози у руском, пољском и српскохрватском језику«, што ју је аутор одбранио на Филозофском факултету у Новом Саду 1982. год.) вриједан је допринос не само сербокroatистици него и лингвистици уопште. Пипер се прихватио нимало захвалног посла да обради једну прелазну категорију која се налази на размеђи између заменица и прилога, и не само њих. А судбина проучености ове не разликује се много од судбине свих прелазних категорија, јер се о њима у описима врста ријечи више подразумејева него што се зна »због тога што су заменичко-прилошке речи у описима заменица обично третиране као прилози, а у описима прилога као заменице«. Стога је ауторов први задатак био изнаћи дистинктивна обиљежја која обједињују све замјеничке прилоге у једну групу као посебан »језички подсистем«. Задатак нимало једноставан ако се зна да таква обиљежја нису досад пронађена ни за замјенице ни за прилоге као посебне врсте ријечи. А тек јасним одређењем њиховог статуса може се одредити статус замјеничких прилога као међукатегорије. Зато Пипер најприје одређује граматички статус замјеничких и прилошких ријечи издвајајући њихова дистинктивна обиљежја да би тим путем дошао до замјеничко-прилошких ријечи које, логички, сад морају издвојити она најрелевантнија додирна обиљежја претходних двију категорија што уједињена дају трећу категорију као прелазну или међукатегорију.

Говорећи о замјеницама, одн. о замјеничким прилозима као замјеничким ријечима, Пипер се посебно задржава на функцији замјенивања и функцији упућивања код замјеничких ријечи, као и на њиховој категоријалности. Након изношења низа аргумената »за« и »против« сваког од наведених обиљежја замјеничких ријечи (дакле, и замјеничких прилога као њиховог дијела) Пипер закључује да се

сваки од критерија јавља релевантним за дефинисање (издвајање) дијела замјеничких ријечи, али да ниједан од њих као општи критериј (који укључује још и поткритерије ситуативности, егоцентричности, синсемантичности и др., чији се домети такође анализирају) сам не омогућује одређење или издвајање замјеничких ријечи као цјелине: »Критеријум упућивања је преширок јер обухвата и незаменичко, нпр. предлошко упућивање; критеријум субјективног упућивања је преузак јер није релевантан за све заменичке речи, а због специфичне категоријалности значења такав »вишак« (нпр. универзални квантификатори) не може се једноставно уклопити у неки други језички подсистем. Најзад критеријум категоријалности поред извесне терминолошке условности има ту слабу страну што постоји низ речи и облика који функционишу као субјективни деиктици (прилози типа *ноћас* или лични глаголски облици) а немају категоријална значења« (стр. 42). Зато Пипер сматра да се при одређењу природе замјеничких ријечи морају у обзир узети »два врло повезана критеријума, односно да се заменичким речима сматрају деиктици са категоријалним значењима«, при чему он упућивање проматра као ланац агентивно-пацијативних односа чији механизам укључује говорно лице (које упућује), адресата (који се упућује) и упућивачку ријеч, уз разликовање на денотативном плану локализатора (објекта посредством кога, тј. у односу на који се упућује), оријентира (ужег простора одређеног локализатором) и објекта локализације (крајњег циља упућивања), — док под категоријалношћу замјеничких ријечи Пипер узима њихову веома високу (или чак максималну уопштеност (апстрактност) значења, при чему се категоријална значења замјеничких прилога могу провјерити њиховом парафразом (нпр. *где* = »у (на) ком мјесту« итд.).

Након анализе замјеничких ријечи и замјеничких прилога као њиховог подсистема, Пипер прелази на анализу односа замјеничких прилога и незамјеничких ријечи — најприје прилога, проматрајући их са семантичког морфолошког и синтаксичког, тј. функционалног, становишта и издвајајући на основу сваког критерија дистинктивне црте које замјеничке прилоге чине посебним подсистемом. Осим што подробно анализира однос замјеничких прилога према замјеницама, с једне, и прилозима, с друге стране, Пипер указује и на односе замјеничких прилога према замјеничким везницима, ријечцама и модалним ријечима, показујући колико су везе замјеничких прилога и тих ријечи »многоструке, поступне и танане«. Сјајно вођена анализа резултирала је јасним одређењем замјеничких прилога као посебног подсистема унутар врста ријечи.

Пошто је одређен граматички статус замјеничких прилога, Пиперова теоријска анализа даље води ка другом дијелу књиге, ка семантичким типовима замјеничких прилога. Али прије тога Пипер разматра у лингвистици много пута постављано и још увијек јединствено неријешено питање теоријског одређења граматичке и семантичке категорије, најприје општетеоријски а потом примјијењено на

замјеничке прилоге. Након што је изнио основне критерије различитих аутора и основне проблеме који не дозвољавају јединствено рјешење, Пипер под термин *семантичка категорија* подводи »најопшტიја значења са свим специфичностима њихове унутрашње организације и облика изражавања у једном језику«, а под *граматичком категоријом* подразумева »јединство граматичког значења и облика, онај аспект неке семантичке категорије који се изражава граматичким средствима«, при чему аутор посебно указује на нејединственост и спорност рјешења појмова *граматичко значење и облик*. Потом слиједи анализа односа граматичких категорија и замјеничких прилога: 1) крајња или веома изражена уопштеност значења замјеничких прилога на парадигматском плану основна је веза са апстрактним значењима граматичких категорија као и 2) субјективна деиктичност, која је карактеристична и за неке граматичке категорије: лице, вријеме и модалност, однос којих се према замјеничким прилозима посебно освјетљава.

Други дио студије — Семантички типови — Пипер почиње разматрањем односа семантичких категорија и семантичких типова. Пошто је у претходном дијелу семантичку категорију одредио као »начин на који је одређени аспект универзума одражен у језичком универзуму кроз извесне опште (категоријално) значење и различите облике његовог сегментирања и изражавања«, за издвајање ужих скупова унутар дате семантичке категорије према формалним и функционалним карактеристикама јединица одређеног скупа — у овом случају »као специфичног формалног и функционалног репрезентанта одређене семантичке категорије реализоване у систему замјеничких прилога« Пипер резервише термин и појам *семантички тип*. Замјеничке прилоге с обзиром на унутарјезичку типологију Пипер разврстава у основне а) категоријалне типове, који се издвајају на основу категоријалних значења, и б) детерминативне типове, што се издвајају према ужим семантичким категоријама локализације и квантификације који модификују категоријална обиљежја а имају посебан језички израз. Прије преласка на типологију замјеничких прилога према наведеним критеријима, Пипер опширно говори о могућностима системског проучавања семантичких категорија. Полазећи од (хипо)тезе да у језику као систему знакова и категорије садржинског плана морају бити системски организоване, аутор се, узимајући најочљивији принцип бинарне организације језичких јединица у опозиције, задржава на *локализму* (или локалистичкој теорији падежа) као могућој »базичној семантичкој категорији која се на различите начине транспонује у друге сфере«. Послије кратког осврта на развој локалистичке теорије (од Максимиуса Планудуса с краја XIII вијека до творца генеративне верзије ове теорије — Ј. Андерсона), Пипер говори о филозофском, физичком, неурофизиолошком, психолошком и социолошком аспекту простора, јер су, по његовом мишљењу, сви ови аспекти битни »за питање простора у језику«, указујући на најкарактеристичније инваријанте простора

сваке од тих наука, закључујући да се основна опозиција у систему просторних значења може формулисати терминима *унтар/споља*, дакле као *интралокација/екстралокација*. Универзалност принципа интра- и екстралокације као базичне опозиције провјерава се и потврђује у краткој анализи категорија агентивности, посесивности и квантитета. Пипер закључује да се, у складу с предложеном концепцијом система семантичких категорија, могу разликовати два типа значења. »Једна су резултат дељења општих на уже све до елементарно једноставних, а друга су резултат комбиновања првих у семантичким структурама различитих степена сложености«; прве су, будући хомогене, примарне у односу на друге, које су, будући комби-нација различитих значења, нужно хетерогене.

Таквој теоријској концепцији у основи се ништа не може приговорити, посебно стога што се не може понудити боље комплетно системско рјешење. Међутим, она је нужно схематизирана и тешко да би се без ширих и обимнијих истраживања могла прихватити посебно с обзиром на однос примарне — секундарне, одн. хомогене — хетерогене категорије на језичком плану.

Послије теоријског одређења модела »интра- и екстралокације« као базичне опозиције, Пипер прелази на анализу основних категоријалних типова замјеничких прилога. Преглед обухвата шест категоријалних значења замјеничких прилога — простор, вријеме, начин, количина, узрок, циљ и посљедица — »која су заступљена у систему заменичких прилога у различитим језицима, пре свега индо-европским«. Преглед семантичких типова замјеничких прилога опет је више теоријски него емпиријски. Аутор даје основне карактеристике сваког типа, тако да је њихова анализа више теоријски оквир дат кроз примјену предвиђене теорије него што је то њихова подробнија спецификација. Типови су, по правилу, дати у »чистом облику«, границе међу њима су јасно оцртане, што је опет више теоријски конструкт него одраз стања било ког језика гдје обавезно морају постојати прелазни типови (нпр. мјесно- или временскоузрочни тип у сх. језику). Тако се стиче дојам да се више говори о обиљезјима саме категорије без обзира на граматичко средство изражавања него што се говори о карактеристикама семантичких категорија самих замјеничких прилога (нпр. у дијелу о узрочним, циљним и посљедичним значењима). Мислим да је спорно и издвајање у посебну групу посљедичних прилога и прилошких израза. Претпостављајући, наиме, да у систему, ако постоје узрочни прилози и прилошки изрази, треба да постоје и они с посљедичним значењем (»који би упућивали на онај дио текста који реферирше о некој посљедици«), Пипер издваја и посљедичне прилоге и прилошке изразе у посебну групу поткрепљујући своју тврдњу сх. облицима *дакле*, *значи*, *следствено*, *према томе*, добро уочавајући да они »ипак не упућују на било коју посљедицу него на посљедицу као закључак који логично следи из онога што је изложено у претходном делу текста«, па им стога и најбоље одговара назив »конклузивни прилози«. Међутим, све ово, а

посебно тврдња да »закључак који следи за таквим (= посљедичним — М. К.) прилогом је каузиран оним што је речено у делу текста који претходи прилогу« — може се примијенити и на узрочне замјеничке прилоге (Исп. Мајка је болесна, зато неће ићи на посао данас), јер они увијек долазе у посљедичном дијелу текста као реперезентанти »претходног«, узрочног и верификатори посљедичног садржаја дијела реченице (или цијеле реченице чији су интегрални члан). Из тога онда произилази или да су и сви они прилози које Пипер наводи као узрочне посљедични, или су сви посљедични узрочни, али на основу наведених карактеристика никако то не могу бити два семантичка типа (Мислим да су у питању, ипак, због наведених разлога, узрочни прилози и то и они које Пипер наводи као узрочне и они које наводи као посљедичне).

За разлику од категоријалних типова, у прегледу детерминативних типова замјеничких прилога Пиперова анализа је семантички потпунија и минуциознија. Пипер издваја два основна детерминативна типа: замјеничко-прилошки локализатори и замјеничко-прилошки квантификатори. Обрађујући рефлексивне замјеничке ријечи, тананом семантичком анализом Пипер установљује четири семантичка типа: општереклексивни (себе), посесивни (свој), социјативни (сам) и компаративни (по своме), указујући на могућност даљњег њиховог разврставања: нпр. на социјативне спољне карактеристике (самостално) и унутрашње карактеристике: еквивалентно-социјативни (заједно) и диференцијално-социјативни (понаособ) итд.

Замјеничко-прилошке квантификаторе Пипер дијели на универзалне, екзистенцијалне и релативне, јасно издвајајући основне подтипове унутар основних група.

Да закључим: највећим дијелом Пиперова студија новост је не само за сербокroatистику него и за лингвистику уопште. Проблематика замјеничких прилога само је основна нит која повезује све њене садржаје, а они су много шири од онога што сам наслов сугерише. Многа питања, углавном теоријска, обрађена су из различитих углова: нека у потпуности а нека су тек постављена чекајући одговор у наредним студијама овог или других аутора.

Милош Ковачевић

Darija Gabrić-Bagarić, *Jezik Bartola Kašića*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Posebna izdanja, 5, Sarajevo, 1984.

Ova monografija koja govori, zapravo, o jeziku književnih djela Bartola Kašića i njegovoj gramatici srpskohrvatskog jezika (Institutionum linguae iliricae, libri duo) doprinos je u razjašnjavanju putova literarnog jezika ranijih epoha, ali je posebno značajna iz aspekta razmatranja svjesnih literarno jezičkih opredjeljenja pisaca katoličke